

BALLA TIBOR

TÖRÖK KATONÁK INTERNÁLÁSA AUSZTRIA-MAGYARORSZÁGON 1912-1913-BAN¹

1912 októberében kitört az első Balkán-háború. A szövetségbe tömörült balkáni kis államok (Bulgária, Görögország, Montenegró, Szerbia) hadereje az európai nagyhatalmak által nem várt gyors katonai sikereket ért el az Oszmán Birodalom európai részében, a Balkán-félszigeten állomásozó török katonaság ellenében. Az Osztrák-Magyar Monarchia diplomatái és katonai vezetői azokban a hetekben élénk érdeklődéssel figyelték a birodalom déli határai mentén zajló eseményeket, főként azt, hogy a cári Oroszország hogyan reagál a régióban zajló eseményekre. Néhány héttel a harcok fellángolása után már nyilvánvalóvá vált a törökök gyors veresége.

Október utolsó napjaiban jelentéktelennek tűnő „incidens” zavarta meg elsősorban Bosznia-Hercegovina, valamint a birodalom vezetőinek nyugalmát. Ezer főnél alig több török katona – elkerülendő a montenegrói vagy szerb hadifogságba esést – a Monarchia déli tartományainak területére lépett és letette a fegyvert, ami természetesen internálásukat vonta maga után.

Az internálás politikai és katonai előzményei

A Novipazári Szandzsákban a török szultán szuverenitását sértetlenül hagyva 1879 óta tartózkodtak osztrák-magyar csapatok, azonban Bosznia-Hercegovina 1908–1909-ben bekövetkezett annektálásával egyidőben Ausztria kiűrtette a tartományt.²

Bosznia-Hercegovina régóta tervezett annexióját a dunai birodalom 1908. október 6-án hozta jegyzékben a Porta tudomására. 1909. február 26-án a két fél egyezményben rögzítette, hogy Ausztria lemond a Szandzsákról, Törökország pedig elismeri a volt tartományaiban beállott új állapotokat. Ausztria 2,5 millió török font (kb. 54 millió korona) kártérítést fizetett Konstantinápolynak (Istanbulnak).³

Az európai kabinetek az első Balkán-háború kitörése után attól tartottak, hogy a Monarchia nem fogja engedni a Szandzsák szerb-montenegrói csapatok általi

¹ A tanulmány az 1996 októberében a Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként Bécsben folytatott kutatásaim eredményeként íródott. A földrajzi nevek esetén a Hadtörténelmi Térképtár tulajdonában lévő, B III. a 34/4. jelzetű „A Balkán félsziget háború térképe. 1:1 000 000. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Részvény Társaság. Budapest 1914.” térképen szereplő korabeli elnevezéseket vettem át, ezen kívül a „Detailbeschreibung des Sandžaks-Plevlje und des Vilajets Kosovo. Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei. Wien. 1899.” címet viselő kiadványt használtam.

² *Diószegi István*: A Ferenc József-i kor nagyhatalmi politikája. Budapest, 1987. 116. o.

³ *Vocelka, Karl*: Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie 1848–1918. In: *Wandruszka, Adam* und *Urbanitsch, Peter* (szerk.): Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VI. Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. 2. Teilband. Wien. 1993. 268–269. o.

megszállását s ebben az esetben a fegyverekhez nyúl. Törökország 1912. október 18-án, a hadműveletek megindításakor olyan rossz helyzetben volt, hogy diplomáciai úton felvetette: a dunai birodalom a Porta beleegyezésével szállja meg a Szandzsákot. Berchtold osztrák-magyar külügyminiszter azonban ezt a megoldást teljesen elvetette.⁴

Ausztria-Magyarország 1912 szeptember vége óta – számítva egy esetleges háborúra a Balkánon – megfelelő katonai lépéseket tett déli határainak megerősítésére. Ezek sorába tartozott, hogy a közös hadügyminisztérium 1912. október 18-án elrendelte Bosznia-Hercegovinában 6 határhadász század (összesen 23 egyenként 40 fős szakasz, továbbá századparancsnokságonként 3–3 tiszt és 1–1 tisztiszolga, tehát 932 ember) felállítását. E vadászcsapatok létrehozásához szükséges embereket a XV. és XVI. hadtest területén állomásozó gyalogezredektől és zászlóaljaktól kellett elvenni. Megerősítették a határőrizetet, a vasutakat, valamint a katonailag fontos objektumokat is fokozottabban őrizték.⁵

Ezekre az intézkedésekre azért is szükség volt, mert Bosznia-Hercegovinából a balkáni háború megindulása után sokan, önkéntesként, a szerb, montenegrói és török hadsereg kötelékébe léptek (számuk 1912. október 31-ig 195 fő volt), s meg kellett akadályozni, vagy legalábbis nehezíteni a Monarchia többi, katonaköteles alattvalójának átszökődését. Hivatalos adatok szerint 1913. május 25-ig a két tartományból összesen 376 önkéntes ment el, hogy harcoljon valamelyik fél haderejében (223-an tértek vissza). A valós számok ennél jóval magasabbak voltak, a több ezret is elérték.⁶

1912 októberében Montenegro a Szandzsák ellen a 4. hadosztályt (9–10–11. dandár, összesen 17 zászlóalj, 12 000 fő, 6 ütegben 32 löveg) vonultatta fel Sirdar Janko Vukotić dandártábornok vezetésével. A hadműveletek során a montenegróiak együttműködtek a Mihail Živkovič szerb tábornok vezette 4. szerb hadsereggel (mintegy 25 000 fő), valamint a hozzájuk a Szandzsákban csatlakozott 5 önkéntes szerb zászlóaljjal.⁷ Vukotić csapatai október 9-én három oszlopban lépték át a határt, aznap elfoglalták Mojkovacot, 10-én Šahovićét (Šahovići), 11-én Bijelopoljét (Bijelo Polje), 16-án Beranét, 20-án Plavát (Plav) és Gusinjét.⁸ Velük szemben a hadműveletek kezdetén 10 zászlóaljnyi török helyőrség állott, továbbá a mintegy 7–8 000 fős helyi redif (nem aktív, tartalékos) csapatok; október közepén azonban Džavid pasa vezetésével a 21. reguláris török hadosztályt és a prizreni hadosztály 5 tartalék zászlóalját (kb. 15–18 000 fő) is a Szandzsákba irányították. Ezen alakulatok 22–23-án Babinopoljénál harcoltak a

⁴ *Deuschmann, Wilhelm*: Die militärischen Massnahmen in Österreich–Ungarn während der Balkankriege 1912/13. Dissertation. Wien. 1965. 22., 33. o.

⁵ Uo. 36. o.; KAW MKSM 1912. 81-11/1.

⁶ KAW Generalstab, Op. büro 710. dob., KM 1914. Abt. 10. res. Nr. 400.; *Ekmečić, Milorad*: Impact of the Balkan Wars on Society in Bosnia and Herzegovina. In: *Király K. Béla and Djordjevic, Dimitrije*: East Central European Society and the Balkan Wars. New York. 1987. 275. o.

⁷ *Bodó János*: Montenegróiak a balkáni háborúban. Budapest, é. n. 10., 20. o.; *Ratković, Borislav*: Mobilization of the Serbian Army for the First Balkan War, October 1912. In: *Király K. Béla and Djordjevic, Dimitrije*: East Central European Society and the Balkan Wars. New York. 1987. 155. o.

⁸ *Durišić, Mitar*: Operations of the Montenegrin Army During the First Balkan War. In: *Király K. Béla and Djordjevic, Dimitrije*: East Central European Society and the Balkan Wars. 131–134. o.

montenegróikkal, de néhány órás tűzharc után Ipekre (Peć) vonultak vissza.⁹ Október 28-án a 9. montenegrói dandár a szerb önálló Javor-dandárral (kb. 12 000 fő) egyesülve Plevljét (Plevlja) vette birtokba. Október 30-án a hadosztály alakulatai Ipeket és Djakovát (Djakovica) vették be.¹⁰ A szerbek 21-én Nova Varoš, 25-én Novipazárt (Novi Pazar), 26-án Sjenicát, 31-én Pribojt foglalták el. Ezzel tulajdonképpen befejeződött a Szandzsák területének meghódítása.¹¹

Az Osztrák-Magyar Monarchia, mivel közvetlenül határai mentén zajlottak a hadiesemények, már előre felkészült minden eshetőségre. Ezt bizonyítja, hogy Oskar Potiorek tábornagy, szarajevói hadseregfelügyelő és tartományi főnök 1912. október 17-én a XV. és a XVI. hadtestparancsnokság számára rendelkezést adott ki. Ebben kifejtette: lehetséges, hogy a közeljövőben a szomszédos államok fegyveres erejébe tartozók a Monarchia területére lépnek, hogy ott védelmet találjanak. Az ilyen személyeket, illetve csapatrészeket figyelmeztetni kell arra, hogy idegen állam területén vannak és felszólítani őket a határon át való visszavonulásra és a határig elkísérni. Ha azonban kéri a semleges hatalom védelmét, fel kell szólítani őket a fegyverek letételére. Miután azt végrehajtották, a szükség szerint ellátandók és őrizet alatt a legközelebbi zászlóaljparancsnokság állomáshelyére szállítandók, majd az esetet haladéktalanul jelenteni kell a hadseregfelügyelőnek. Abban az esetben, ha a birodalom területére fegyveres idegen katonák csak véletlenül lépnek, le kell őket fegyverezni és őrizetbe venni, majd átadni a csendőrségnek. A szomszédos államok fegyveres erejéhez tartozóknak csak az egyenruhában lévő, vagy legalább karszalaggal ellátott katonák, csendőrök és vámőrök tekinthetők. Szomszédaink más fegyvereseit le kell fegyverezni, majd a határon át visszaküldeni, vagy letartóztatni és a legközelebbi csendőrrészletnek átadni. Ha szökést kísérelnek meg, kétszeri felszólítás után a fegyvert használni kell. A bandák tagjait, mivel törvényen kívül állnak, rögtön és minden jogi procedúra nélkül ki kell végezni. Idegen államok fegyvereseinek harcát felségterületünkön nem lehet eltérni, ezért azt fegyveres erővel kell megakadályozni.¹²

A montenegróiak és a szerbek sikeres előrenyomulása a Szandzsákban azt hozta magával, hogy a török hadseregbe tartozók közül egyre többen osztrák-magyar területre menekültek. Kezdetben csak szétugrasztott török katonák egyedüli, magányos átlépéséről volt szó, akik így menekültek meg az ellenség fogságától. A Monarchia területén menedéket kereső török katonák száma október második felében egyre magasabb lett.¹³

1912. október 14-én 9 török határőr, 18-án 1 török tiszt és egy 27 fős legénységi csoport lépett a dunai birodalom területére, az utóbbiak Čelebićnél.¹⁴ A Foča-i körzethez tartozó Selište mellett október 15-én Bobovo helyőrségéből 9 török katona lépte át a boszniai határt (közülük 7 felfegyverezve) és az arra járőröző csendőröknek átadták

⁹ Durišić: i. m. 132. o.; *D'elia Győző*: A balkáni háború 1912/13-ban. Vázlatos összefoglalás az első fegyverszünet kezdetéig. Nagyvárad. 1914. 10., 40. o.

¹⁰ Durišić: i. m. 133–134. o.; Bodó: i. m. 20. o.

¹¹ Kessler, Otto: Der Balkanbrand 1912/13. Leipzig, 1913. 26–27. o.

¹² KAW Generalstab 1912. 63-11/57.

¹³ Deutschmann: i. m. 50–51. o.

¹⁴ KAW Generalstab, Op. büro 710. doboz, KM 1914. Abt. 10. res. Nr. 400.

fegyvereiket. Fočából Szarajevóba szállították, majd ott katonai táborban internálták őket.¹⁵

Az eseményekre reagálva 1912. október 20-án a közös hadügyminiszter az oszmán katonákkal való bánásmódról rendelkező táviratot küldött Potioreknak Szarajevóba. E szerint úgy kell őket ellátni és elszállásolni mint a Monarchia saját katonáit; a tiszteket, ha szavukat adják, hogy a semleges területet nem hagyják el, szabadon engedhetik, de civil ruhában kötelesek járni. Ha az elhelyezésük a nagy létszám miatt nehézségekbe ütközne, az ügyben felterjesztés irandó.¹⁶

Potiorek különmegbízottját, Defterdarović bég körzetvezetőt – akit a várható nagyobb menekülthullám és a határátlépések egységes szabályozásával, kezelésével bízott meg – október 24-én a Boszniai határon fekvő Metalkába küldte.¹⁷ Ő jelentette Szarajevóba, hogy Plevljében és környékén pánik uralkodik, sok sebesült és beteg katona, és mintegy száz, az engedelmséget megtagadó fegyveres musztafisz (török népfelkelő), valamint sok civil lakos található poggyással a határ másik oldalán lévő török őrházban. Kb. 80–100 török katona rendetlenül érkezett be a határra. 24-én délelőtt 3 felszerelt török dezertőr Zaborakban a csendőrrjárőrnél jelentkezett. Defterdarović kérte a határon lévő törökök mielőbbi, a birodalom belső részeibe történő elszállításának meggyorsítását.¹⁸

Október 26-án a hadseregfelügyelő 60–70 török hadseregbe tartozó, Bosznia területére lépett katonáról tett említést Bécsbe küldött levelében és úgy vélte, számuk még növekedni fog. Sürgette elszállításukat a Monarchia déli tartományaiból a birodalom belsejébe.¹⁹

Priboj török helyőrsége a montenegrói csapatok elől harc nélkül visszavonulva szintén Ausztria területén keresett menedéket.²⁰ Pribojt a szerb 4. hadsereg csapatai október 27-én este foglalták el, 28-án – miután Višegrad körzeti hivatala megadta rá az engedélyt – átléptek Boszniába. Őrizetbe vételük és regisztrálásuk után a török katonákat Szarajevóba szállították.²¹ Előfordult számos kisebb eset, amikor csupán néhány katona, csendőr, határőr talált menedéket a dunai birodalom felségterületén. Így például 1912. október 28-án hat Vitinében szolgálatot teljesítő oszmán határőrkatonát Čelebić (Čelebići) állomás-parancsnokának adta meg magát.²² Ugyanaznap Uvac környékéről mintegy 80 török katona civil menekültekkel együtt lépett át.²³

A XV. hadtest vezérkari főnöke az uralkodó katonai irodájának jelentette, hogy a törökök Uvacot október 30-án kiürítették, helyőrsége (2 török tiszt és 40 fő legénység) a Monarchia területére menekült.²⁴ Mihan török hadnaggyal az élen 31-én értek a Monar-

¹⁵ KAW KM 1912. 10. A. 2-165.

¹⁶ KAW Generalstab 1912. 25-9/142.

¹⁷ ÖStA Nachlass B/1503. Nr. 1. Potiorek levele 1912. október 26-án Bilinski közös pénzügyminiszterhez.

¹⁸ KAW Generalstab 1912. 63-11/55.

¹⁹ ÖStA Nachlass B/1503. Nr. 1. Potiorek október 26-i levele Bilinskihez.

²⁰ *Kemal Soyupak and Huseyin Kabasakal: The Turkish Army in the First Balkan War. In: Király K. Béla and Djordjevic, Dimitrije: East Central European Society and the Balkan Wars. 161. o.*

²¹ ÖStA Nachlass B/1503. Nr. 1. Defterdarović távirata Višegradról október 27-én a boszniai kormánynak.

²² Uo. A Foča-i körzet parancsnokának távirata a szarajevói kormányhoz 1912. október 28-án.

²³ KAW Generalstab 1912. 63-11/118.

²⁴ KAW MKSM 1912. 28-2/41-4.

chia földjére.²⁵ November 2-án Rudónál az ottani állomásparancsnokság 2 átszökött török katonát kísért be.²⁶

Október végén a Boszniai határhoz legközelebb eső nagy török helyőrségben, Plevljében 2 nizam (aktív reguláris), 2 redif (nem aktív tartalékos) és egy musztahfiz (népfelkelő) zászlóalj tartózkodott, melyek egy ezredet alkottak; a népfelkelő zászlóalj a dezertálások miatt mindössze 300 főtt tett ki. A redif-alakulatok soraiban is előfordultak engedetlenségek. Ali Muntaz bej őrnagy, parancsnok a redif katonák ellenállását Čaršijában nyilvános veréssel büntette. Csak a 2 nizam-zászlóalj volt megbízható. Hat nagyobb űrméretű Krupp-löveggel és hat géppuskával rendelkeztek.²⁷

A szandzsági hadműveletek elindulásakor Muntaz bej Plevljéből a 60. gyalogezreddel Vaskováig nyomult előre a montenegróiak ellen és mintegy egy héten át harcolt nagy veszteségekkel az ellenséggel. Az aktív állományú zászlóaljak 400 embert veszítettek. A montenegróiak első sikerei után Mojkovacnál azt a parancsot kapta az előljáró hadtestparancsnokságtól, hogy vonuljon vissza Plevljébe és további intézkedésig ott tartózkodjon.²⁸

Már október 24-én, illetve a rá következő napokon a plevljei török tiszték és hivatalnokok családjaikat a boszniai határon fekvő Metalkába hozták, hogy szükség esetén a Monarchia területén keressenek menedéket. A menekülő török civil lakosság százával lépte át a határt, elsősorban a boszniai oldalon fekvő Čajnica (Čajniče), Foča, és Višegrad irányában.²⁹

A Szandzsákot október utolsó napjaiban a szerb és montenegrói szövetséges csapatok már majdnem teljesen ellenőrzésük alatt tartották. Plevljét és az ott rekedt török alakulatokat is körülkerítették. Minden puskához csak 300 lőszer állt a török katonák rendelkezésére. A parancsnok két tartalék zászlóalj szervezésére kapott utasítást. A hónap végére már nem maradt lőszerük, élelmük és pénzük, valamint nem tehettek eleget a Portától érkezett parancsnak, hogy Üsküb (Skopje) irányába vonuljanak vissza és ott csatlakozzanak a nyugat-balkáni török erőkhöz. Október 26-án az összeült haditanács elhatározta, hogy az ezred maradéka, a még felállítás állapotában lévő, pár nappal korábban bevonult újoncokból álló két tartalék alakulat, a csendőrség és a vámőrség maradékával semleges, osztrák-magyar területre fog lépni.³⁰

Ali Muntaz bej őrnagy az erődítmények szétrombolása után október 27-én kiürítette Plevljét és Boljanicba (Boljanići) vonult el, ahol parancsára, Salih főhadnagy vezetésével, csatlakozott embereihez Metalka helyőrsége. Még aznap éjjel a határon lévő Metalkában kétórás megbeszélést folytatott a 25. közös gyalogezred IV. zászlóaljába tartozó Karl Gattaringer százados, osztrák-magyar állomásparancsnokkal. 28-án délután 4 órakor ismét tárgyalt a századossal az átlépés feltételeiről. Egyidejűleg számos plevljei

²⁵ KAW Generalstab 1912. 63-11/98.

²⁶ Uo. 63-11/119.

²⁷ KAW Generalstab 1912. 63-11/56.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo.

³⁰ *A Hadsereg*, Arad, 1912. december 6. IX. évfolyam, 19–20. szám. 280. o. ; KAW Generalstab 1912. 25-9/156.

és metalkai török család menekült Bosznia irányába. A törökök 200 fős előőrsé még aznap este a dunai birodalom határára érkezett.³¹

Az átlépés lefolyása

A dolog jelentősége abban állt, hogy ilyen nagy számú reguláris török katonaság – gyakorlatilag a Szandzsákokat védő csapatok maradéka – egyszerre máshol nem lépte át Ausztria-Magyarország déli határát a Balkán-háborúk folyamán. A meghátrálásra kényszerült, zárt rendben menekülő török csapatok a Monarchia katonai vezetését nagy szervezési feladat elé állították.

Potiorek határozottan cselekedett. Az egész ügyért a Goraždai (Goražde) katonai állomásparancsnokságot tette felelőssé. Čajnicából 1 gyalogszázadot irányítottak a határra, amely Metalkából a Kozara-nyeregig, majd onnan egy másik század katona Goraždába kísérte a menekülteket. Lefegyverzésük 28-án este 7 órától másnap hajnali fél háromig tartott. A tisztek, Potiorek parancsára, megtarthatták oldalfegyverüket. Az átlépettek összlétszáma 69 tiszt, 1380 katona és 250 ló volt.³² Magukkal hoztak még néhány géppuskát, illetve hegyi löveget is.³³

A háborús helyzetben előforduló hasonló eseteket az 1899. július hó 29-én 26 ország képviselői által Hágában aláírt, a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól szóló egyezmény szabályozta. Ezen konvenció negyedik része foglalta össze a semleges államok területén internált hadviselőkre és azok sebesültjeire vonatkozó rendelkezéseket. (Az 1907. október 18-án, a második hágai békekongresszuson megszületett hasonló tartalmú egyezményt 1912 őszén még nem erősítette meg a dunai birodalom, csak 1913. szeptember 5-én, az azévi XLIII. törvénycikkben iktatta az ország törvényei közé.³⁴)

Az eredeti és a második megállapodás szövege kimondja, hogy a semleges állam köteles a hadviselő felek területére lépett csapatait lefegyverezni és a harcok színhelyétől lehetőleg távol elhelyezni. Saját biztonsága érdekében ezeket az alakulatokat táborokban őriztetheti, sőt erődítményekbe, vagy más alkalmas helyre elzárhatja. A tisztek, ha becsületszavukat adják, hogy a semleges állam területét engedély nélkül nem hagyják el, szabad lábra helyezhetők. A hadifoglyok számára tudakozó iroda állítandó fel. Ha külön megállapodások nincsenek, akkor a semleges hatalom lássa el a hadviselő fél nála tartózkodó katonáit élelemmel, ruházattal, és a humanitás megkövetelte segítséggel. Békekötés után az így felmerült költségeket az illető hadviselő fél megtéríteni tartozik. A semleges államnak jogában áll a területére ápolás végett hozott sebesülteket és betegeket

³¹ ÖStA Nachlass B/1503. Nr. 1. Távirat Čajnicából október 27-én; HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36. 38. doboz. Nr. 89641.

³² HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 89641.; KAW MKSM 1912. 28-2/41.

³³ KAW Generalstab, Op. Büro 710. doboz. KM 1914. Abt. 10. res. Nr. 400.

³⁴ *Wlassics Gyula: A hadifogoly és a nemzetközi jog. Különlenyomat a Jogállam 1915. évi májusi füzetéből.* (A Jogállam Kiadóhivatala. Budapest. Havas utca 7.) 1915. 10–12. o.

befogadni, de köteles megakadályozni, hogy felgyógyulásuk után a hadműveletekben részt vegyenek.³⁵

A Monarchia tehát az 1899. július 29-i hágai rendelkezés 57. pontja szerint járt el, mely előírja, hogy az idegen semleges állam területére átlépett katonákat a békekötésig, a hadieseményektől minél messzebb, internálni kell.³⁶

A hadseregfelügyelő 29-én táviratot küldött Bécsbe, melyben röviden értesítette a történekről a hadügyminisztérium illetékeseit.³⁷

A közös hadügyminisztérium úgy rendelkezett, hogy – a Monarchia semlegességét megőrzendő és a határincidenseket elkerülendő – a lehető leggyorsabban távolítsák el a török alakulatokat a hadszíntér közeléből a dunai birodalom belsejébe. Az intézkedéseket az újonnan kinevezett bécsi török katonai attasé, Refeet bej tudomására hozták.³⁸

A törököktől elvett fegyvereket és lőszert a szarajevói tüzérszertárba szállították, a lovakat a 15/4. vonatszázad vette át, azokat Višegradra vitték. Az oszmán katonák száma olyan nagy volt, hogy Potiorek szerint Bosznia-Hercegovinában tartásuk nem volt lehetséges, ezért utasította a XV. hadtest parancsnokságát, hogy Ali Muntaz csoportját – minden felesleges szarajevói tartózkodás elkerülése mellett – kísérettel közvetlenül Bosna Brodba (Bosanski Brod) irányítsák. Ott csatlakozzanak a többi, már korábban internált, török katonához. A tartományi főnök kérte, hogy a Száva bal partján fekvő Brodban a XIII. hadtest valamely alakulata vegye át a kíséretet.³⁹

Október 29-én Gorazdából – miután ebédet kaptak – gyalogmenetben indultak el a törökök, majd aznap Ustipračából (Ustiprača) vonaton összesen 65 tisztet és 1 100 legénységi állományú katonát szállítottak el. Az internáltak közül néhányan a lovak őrzésére Višegradon maradtak. Két beteg tisztet és 9 sebesült katonát személyvonaton vittek Szarajevóba, ahol aznap este kórházba kerültek. A két szállítmány török katona október 29-én 11 óra 50-kor, illetve 30-án hajnali 1 óra 30-kor érkezett be Szarajevóba, ahol a már korábban a Monarchiába menekült katonákat is a szerelvényre rakták. Onnan két órás tartózkodás és élelemmel való ellátás után tovább szállították őket Bosna Brodba. Útközben Zenicában, majd később Dobojoban kaptak reggelit és ebédet.⁴⁰

Az oszmánok első csoportja (54 tiszt és 720 fő) október 30-án este fél hétkor, a második szállítmány (18 tiszt és 380 fő) este 10 óra 42-kor érkezett Brodba, ahol a 72 tisztet és 1 100 közkatonát rögtön elszállásolták. Természetesen orvosi vizsgálaton is átestek.⁴¹

A Višegradon a lovak őrzésével megbízottak és még közben oda beérkezett dezertálók (összesen 5 tiszt és 354 fő) Brodban együtt csatlakoztak a többiekhez.⁴²

³⁵ Bodó János: A nemzetközi jogok a háborúban. Nagybecskerek, 1914. 69–70. o.

³⁶ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 30165.

³⁷ KAW KM 1912. Präs. 35-15/4.

³⁸ Deutschmann: i. m. 51–52. o.

³⁹ KAW KM 1912. Präs. 35-15/10.

⁴⁰ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz. Nr. 89641.

⁴¹ KAW KM 1912. Präs. 35-15/4.

⁴² HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 89641.

A Bosna Brodiba október 30-án érkezett török katonák a korabeli magyar katonai lap tudósítója szerint csendben, nyugodtan fogadták a rájuk váró internálást. Mivel Ali Muntaz bej őrnagy parancsnok betegsége miatt Szarajevóban maradt, a 60. ezred 1. zászlóalját Hakki Iszmail őrnagy, a 2. zászlóalját Hakki Iszmail alőrnagy, a tartalék zászlóalját Musztafa alőrnagy vezényelte. Azok a tisztek, akik elvégezték a konstantinápolyi hadiiskolát, jól beszéltek franciául, németül. Általában véve a tisztek komorak, kimértek és udvariasak voltak. A legénység körében több testi fogyatékos: púpos, sánta, egyszemű, illetve gyógyulófélben lévő sebesült is akadt, de a legfeltűnőbb egy két méter huszonöt cm magas óriás, Kami Musztafa bég volt, aki Miskolcra került. Eléggé le voltak rongyolódva a három hetes háborús megpróbáltatások után. A tisztek családjá és málhája a boszniai határon maradt.⁴³

A közös hadügyminiszter 1912 október 31-én igen részletes rendelkezést adott ki az internáltakkal kapcsolatban: az egyes állomáshelyekre történő beérkezésük után minden török tisztet meg kell kérdezni, becsületszavát adja-e, hogy a neki kijelölt garnizont a hadügyminiszter külön engedélye nélkül nem akarja elhagyni. Az ilyen tisztek a helyőrségen belül teljesen szabadon mozoghatnak és szabad választásból magánházaknál is lakhatnak. Ha ezen tisztek a meghatározott állomáshelyüket el kívánják hagyni, a katonai állomásparancsnokságon keresztül egy írásbeli kérvényt juttassanak el a hadügyminisztériumba, ahol minden egyes esetben dönteni fognak arról. Valamely folyamodvány elfogadása esetén az illető tiszteknek minden, a saját haderő tisztjeire vonatkozó előírást be kell tartaniuk. Akik nem adják becsületszavukat, azokat a laktanyába kell zárni és a kaszárnyán kívül csak megfelelő felügyelet mellett mozoghatnak.

A török legénységi állományt a laktanyákban minden felesleges keménység kerülésével katonákkal kell őriztetni és mindenekelőtt üresen álló szállásokon, vagy ha az nem elegendő, más katonai objektumokban kell elszállásolni. Tartózkodásukra szigorúan behatárolt területet kell kijelölni, amelyet a hadügyminisztérium más rendelkezéséig nem szabad elhagyniuk. Az internálásban maradt tisztekkel együtt harcászati egységekbe vonandók össze, a laktanya rendjét lelkiismeretesen be kell tartaniuk. A szállások tisztántartása különös szigorúsággal ellenőrizendő. A katonai állomásparancsnokságnak egy, lehetőleg az internáltak nyelvét bíró tisztet, valamint segédközegeként egy számvivő altisztet kell a saját állományából kirendelni. A tiszt feladata a török csoport katonai és adminisztratív vezetése. Az állományt nyilvántartásba kell venni, róluk jelenléti listát kell vezetni. Amint lehet, a foglyokról összeállított névjegyzék Bécsbe küldendő.

Azokat a legénységi állományhoz tartozókat, akik önként munkavégzésre jelentkeznek, díjazás ellenében foglalkoztatni lehet, de semmi esetre sem lehet őket munkavégzésre kényszeríteni. A törökök élelmezését, esetleg ruházását és zsoldját nem szabad fizetségként figyelembe venni. A dunai birodalomban szokásos tábori munkára (takarítás, favágás és hasonló) jelentkezők pontos számát is jelenteni kell. Akik nem akarnak dolgozni, a török tisztek vezetésével foglalkoztatandók.

⁴³ *A Hadsereg*, Arad, 1912. december 6. sz., 278–279. o.

A fegyelem és rend fenntartásánál szem előtt tartandó, hogy nem hadifoglyokról van szó, egy idegen állam katonáival szemben tapintatos bánásmód, a tisztekkel bajtársias viselkedés a mértékadó. Szükséges esetben a fegyelem fenntartására a Monarchia haderejében előírt eszközök alkalmazandók. Azon vétségek és bűncselekmények elkövetése esetén, amelyek nálunk a katonai bíraskodás hatáskörébe tartoznak, a császári török hadseregbeli katonáknál polgári bíróság jár el.

Betegség esetén a törökök a hadseregbeli katonákkal azonos ellátást kapjanak, katonai gyógyintézetbe vétessenek fel. A hadügyminisztérium imámról is gondoskodik, aki a lelki gondozási feladatok ellátása céljából az internálási állomásokat beutazza.

Az élelmezésnél tekintettel kell lenni a mohamedán rítusokra. Az étel elkészítését a törökök maguk végezzék.

A havidíjasok a közös hadsereg megfelelő mértékű havidíját kapják. A legénység élelem-, kenyér- és dohányilletékei, járandóságai, különféle pótlékai megfelelnek a császári és királyi hadseregének. A havidíj november 1-től, minden egyéb járandóság az állomáshelyre való beérkezéstől jár. A szállásokat és a konyhákat a közös hadseregben szokásos módon kell felszerelni ágyakkal és berendezési tárgyakkal. Szükség esetén ki kell segíteni őket fehérneműben és ruházati cikkekben is.⁴⁴

A hadügyminisztérium rendelkezése értelmében az egészséges katonákat november 1-jén reggel hat transzportban szállították a Monarchia belső területein fekvő helyőrségekbe. Kaposvárra, Lőcsére (Levoča), Reichenbergbe (Liberec), Ungvárra (Uzsgorod), Znaimba (Znojmo) egyaránt 13 tiszt és 200 ember, Miskolcra 6 tiszt és 100 fő került, Ali Muntaz parancsnok Znaimba. Az egyes szállítmányokat alegységek szerint állították össze. Ügyeltek arra, hogy a tolmácsokat, szakácsokat stb. körülbelül egyenlő arányban osszák el. Vagononként két-két fő kísért a XIII. hadtest parancsnoksága bocsátott rendelkezésre. A célállomásokon katonai objektumokban helyezték el az oda érkezőket.⁴⁵

A hadügyminisztérium átvállalta a törökök eltartási költségeit és kérte, hogy ezt a pénzüsszeget a közös külügyminisztérium költségvetésébe vegyék át. A hadügy felvetette, hogy a Törökország által az eltartásért nyújtandó kártérítés fejében az Orsova melletti Ada-Kaleh sziget végleges hovatartozásának kérdését kapcsolatba lehetne hozni.⁴⁶

Az 1912. november 2-án Brodiban a török tisztekről jegyzék készült. Annak alapján az 55 főt az alábbiak szerint osztották el: Znaimba a 60. gyalogezredből 1 őrnagyot, 2 alőrnagyot, 4 századost, 1 főhadnagyot, 1 imámot, valamint 1 csendőrszázadost; Kaposvárra a 60. ezredből 1 alőrnagyot, 4 századost, 3 főhadnagyot, 1 hadnagyot, ezenkívül a plevljei tartalékból 1 hadnagyot; Lőcsére a 60. ezredből 1 századost, 1 főhadnagyot, 4 hadnagyot, a plevljei tartalékból 4 hadnagyot; Miskolcra a 60. ezredből 1 századost és 1 hadnagyot, 2 csendőrszázadost és 1 csendőrhadnagyot; Reichenbergbe a 60. ezred állományából 4 főhadnagyot, 4 hadnagyot, valamint 2 csendőrszázadost; Ungvárra a 60.

⁴⁴ KAW Generalstab 1912. 25-9/154.

⁴⁵ KAW KM 1912. Präs. 35-15/9.

⁴⁶ Uo 35-15/10.

gyalozezredből 1 századost, 1 főhadnagyot, 3 hadnagyot, 1 főhadnagyot a plevljei tartalékból, a prijepljei tartalékból 1 századost, 2 főhadnagyot, 1 hadnagyot vittek.⁴⁷

A katonai állomásparancsnokságok telefonjelentései szerint 1912. november 3-án Kaposváron 11 tiszt és 200 fő legénység; Reichenbergben, Lőcsén, Ungváron, Znaimban 10–10 tiszt és 200–200 fő, Miskolcon 4 tiszt és 157 fő legénység tartóz-kodott.⁴⁸

A hadügyminiszter 1912. november 6-án kelt rendelkezése alapján azon török tiszték, akik becsületszavukat adták, hogy a nekik kijelölt állomáshelyet a minisztérium engedélye nélkül nem hagyják el, polgári ruhát viselhetnek.⁴⁹

Plevlje volt védői 251 lovat és hámosállatot hoztak magukkal, melyeket 1912. november 7-én Višegradon osztályozták, ám csupán 6 saját tulajdonú tisztí lovat regisztráltak. Ezek közül négyet a tulajdonosuk kívánságára eladtak, egy lovat elküldtek Miskolcra tulajdonosának, egy pedig elpusztult. Utólag még összesen 15 tiszt jelentett be igényt saját lóra. A török lovak jó részét a bosznia-hercegovinai hegyi vonatszázadok és a határvadász szakaszok között osztották szét, a maradékot a bécsi török katonai attasé egyetértésével eladták. A Miskolcon internált tiszték hátsólovaikat Goraždában tartották vissza. A miskolciak még 1913 január elején kérelmezték lovaik visszajuttatását, március 12-én azonban elutasító választ kaptak Bécsből.⁵⁰

A Szarajevóban a törököktől elvett fegyverek száma a következő volt: 1 391 puska, 16 karabély, 2 pisztoly, 38 revolver, 1 172 bajonett, 4 Maxim-géppuska, 277 000 lőszer.⁵¹

A hadügyminiszter 1912. november 11-i utasításában meghatározta, hogy mely katonai imámoknak kell az internált oszmán katonákat missziós módon végiglátogatniuk. Znaim és Reichenberg az 1. számú bosznia-hercegovinai gyalozezred imámjának, Kaposvár, Lőcse, Ungvár és Miskolc a 3. számú boszniai gyalozezred katonai imámjának gondjaira volt bízva. Az első utazást minél előbb végre kellett hajtaniuk. Ekkor Znaimban 14 tiszt és 200 fő, Miskolcon 6 tiszt és 100 fő, a többi internálási helyen 13–13 tiszt és 200–200 fő legénység tartózkodott.⁵²

Időközben a megszorodott átlépések, illetve a még Boszniában tartózkodók elszállítása miatt újabb, a Monarchia belsejében található helyőrség kijelölése vált szükségessé elhelyezésükre. Bosna Brodból 1912. november 28-án egy 4 tisztből és 130 főből álló szállítmányt indítottak útnak Josefstadtbá (Jaroměr), ahová az 30-án reggel fél nyolckor meg is érkezett.⁵³

Mivel a határátelések száma nem csökkent, újabb vonatszállítmányra való, 236 fő török internáltat vittek december 4-én Josefstadtbá. Így 1912 december legvégén 1 százados, 2 főhadnagy, 1 hadnagy, valamint 366 katona tartózkodott a helyőrségben.⁵⁴

⁴⁷ KAW Generalstab 1912. 25-9/156.

⁴⁸ KAW MKSM 1912. 28-2/41-3.

⁴⁹ KAW Generalstab 1912. 25-9/155., MKSM 1912. 28-2/41-3 ad., HL HFP 1912. eln. 3296.

⁵⁰ KAW MKSM 1913. 27-1/1

⁵¹ HHStA Ministerium des Äusseren, Administrative Registratur F 36 38. doboz. Nr. 35549.

⁵² KAW KM 1912. 9 A. 11-2/3.

⁵³ HHStA Ministerium des Äusseren, Administrative Registratur F36 38. doboz Nr. 82334.

⁵⁴ Uo. Nr.86584., 89973.

1912 végén 41 török katona menekült Orsovára, őket szétszították a kijelölt városok között.⁵⁵ Az átszökődés természetesen később is folytatódott. Példának okáért 1913. januárjában a XVI. hadtest területére mintegy 70 török érkezett, akiket Kaposvárra, illetve Znaimba szállítottak.⁵⁶

Február elején újabb 6 menekült török katona érkezett Kaposvárra, akik Korfu (Kérkira) szigetéről, görög hadifogolytáborból szöktek meg; Cattarón (Kotor) és Szarajevón át értek a dunántúli városba.⁵⁷ A ragusai (Dubrovnik) katonai körzetvezető 1913. február 18-án táviratban jelentette feletteseinek, hogy 6 török katona érkezett a városba, akik montenegrói fogságból szöktek meg.⁵⁸

Február 23-án rendelkezés látott napvilágot, mely szerint a Ragusában és Pozsonyban tartózkodó, montenegrói, illetve szerb fogságból megszökött török foglyokat Kaposvárra kell szállítani.⁵⁹

A szarajevói török konzulátus november elején közölte az illetékesekkel, hogy a Bosznia-Hercegovina területére menekült török tisztek családját a török hadügyminiszter parancsára Konstantinápolyba kellett volna küldeni, de az a Monarchia intervenciójára elfelejtődött. November 19-én 22 plevljei iszlám menekült engedélyt kapott, hogy Bosznia területén maradhasson. Potiorek jelentése szerint december közepén 15 török internált családja volt Goražďában, 1 család pedig Travnikban.⁶⁰

Ali Ahmed budapesti török főkonzul 1913. január 10-én a bosnyák határon átszökött és magyarországi laktanyákban internált katonák pontos címét kérte a magyar kormánytól. A közös hadügyminiszter február 7-én tudatta Lukács belügyminiszterrel, hogy jelenleg nem áll rendelkezésre a még novemberben készült összesítés, ezért csupán néhány adalékkal szolgált. Azok a következők voltak: Mahmud Essad százados 1913. január 6-án a budapesti helyőrségi kórházból engedély nélkül távozott és ismeretlen helyen tartózkodik. Lőcsén Mehmed Halil gyalogos elhunyt. Kaposváron egy Ali nevű gyalogos katona tüdőgyulladás következtében halt meg. Az átlépett török csapatok parancsnokát, Ali Muntaz bejt, saját kérésére Znaimból Kaposvárra helyezték.⁶¹

A török katonaság élete internálásuk helyszínén és számuk változása

A török katonák és tisztek szállításakor minden szállítmány mellé egy közös hadseregbeli főhadnagyot és 10 közlegényt osztottak be kísérőként. Bosna-Brod-ból Szabadkára (Subotica) vitték, majd ott hat felé osztották őket. Miskolcra egy 78. gyalogezredbeli főhadnagy kíséretében érkeztek meg november 5-én, szombaton. A 65.

⁵⁵ *Gelencsér Sándor*: Török katonai emigrációs tábor Miskolcon 1912. XI. 4 – 1913. VII. 5. Hadtörténelmi Levéltár (HL), Tanulmánygyűjtemény (Tgy.) 2836. sz. tanulmány. 5. o.

⁵⁶ KAW Generalstab, Op. Büro 710. doboz, 1914. res. Nr. 400.

⁵⁷ *Gelencsér*: HL Tgy. 2743. sz. tanulmány 8. o.

⁵⁸ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36. 38. doboz. Nr. 12005.

⁵⁹ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36. 38. doboz. Nr. 13162.

⁶⁰ HHStA Politisches Archiv (PA.) XII. Türkei. Liasse XLV/5/g. 413. doboz. Nr. 5745.

⁶¹ Országos Levéltár K 26 szekció. Miniszterelnökségi iratok 1913. XLI. 238.

közös gyalogezrednél, a Rudolf-laktanyában nyertek elhelyezést. Minden katonának kiadták a napi zsoldot, ami megegyezett a közös hadseregbeli katonákéval.⁶²

A Miskolcon internált törökök élvezték a helyi lakosság rokonszenvét, jól érezték ott magukat. A szórakozóhelyeken hangos botrányokat rendeztek, többször verekedtek könnyűvérű nőkért. A tiszteket a kaszárnyában helyezték el. Az oszmánok élelmezése napi 260 koronába került.⁶³

A kaposvári internáltakkal sokat foglalkozott a helyi sajtó. Ott a törököket a császári és királyi 44. gyalogezred Baross-utcai laktanyájában szállásolták el, ezért az akkor 8 heti kiképzésre bevonult póttartalékosokat a Szántó-laktanyába kellett átköltöztetni. November 3-án reggel 6 órakor érkezett a 11 tisztet és 200 katonát szállító vonat Kaposvárra a pécsi 52. gyalogezred egy főhadnagya és 10 katonája kíséretében. Fogadásukra Oskar Gerhard százados és Biringer Gyula főhadnagy jelent meg a pályaudvaron. Az állomásról kaszárnyabeli szálláshelyükre kísérték őket, ahol a tartalékosok részére fenntartott helyiségekben nyertek elhelyezést. A tiszteket a tiszti kaszinóban, a legénységet a kantinban látták vendégül. A tisztek olvasott, művelt emberek voltak, legtöbbjük beszélt németül, franciául, a közlegények között azonban voltak analfabéták is.

Sommer Emil alezredes, ezredparancsnok intézkedésére külön konyhát rendeztek be számukra, két Budapestről hozatott bosnyák katonaszakács főzött rájuk. Eleinte csupán a Korán által engedélyezett ételeket kaptak, de később fokozatosan megkedvelték a sertéshúst, a zsiradékot és átálltak a magyaros táplálkozásra. Ennek az is oka volt, hogy a tiszteket gyakran hívták vendégségbe, ahol csak magyar ételeket szolgáltak fel. A helyőrség mindent elkövetett, hogy jól érezzék magukat, ellátták őket dohánnyal, cigarettával. A lerongyolódott tiszteknek egyenruhát készítettek, cipőt és fehérműt vásároltak.⁶⁴

Kaposvár közönsége 1912. november 5-én Somogyváron gyűjtést rendezett a törökök számára. A tiszteket a Turul szállóban helyezték el, mivel ígéretet tettek arra, hogy nem szöknek meg. Többször rendeztek számukra ott tartózkodásuk ideje alatt gyűjtést és ünnepi esteket. Kaptak pénzt, természetbeni adományokat, a kaposvári cukorgyártól cukrot, az olajmalomtól étolajat. A környező falvakba több török tisztet és katonát meghívtak lakodalomba, disznótorba, de este 9 órára vissza kellett őket kísérni a laktanyába.⁶⁵

1913. január 24-én József főherceg látogatta meg a kaposvári török internáltakat. A királyi fenség délelőtt a garnizont szemlélte meg. A tisztikar ünnepi lakomát adott tiszteletére, amelyen ott voltak a török tisztek is, akik előbb a kaszárnya udvarán tiszteletadást teljesítettek. Az ebéd után a főherceg francia nyelven társalgott a török

⁶² *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2836 sz. tanulmány, 1–2. o.

⁶³ Uo. 3–4. o.

⁶⁴ *Gelencsér Sándor*: Török katonai emigrációs tábor Kaposváron. 1912. XI. 3-tól – 1913. VII. 4-ig. HL Tgy. 2743. sz. tanulmány, 1–2. o.

⁶⁵ Uo. 3–6. o.

parancsnokkal, Ali Muntaz vezérkari őrnaggyal, aki meleg szavakkal ecsetelte azt a kedvességet, aminek Kaposváron örvendnek.⁶⁶

A kaposvári török tisztek 1913. január 24-én látogatást tettek a budapesti török konzulnál, 25-én pedig a magyar belügyminiszternél. Február 7-én hajnalban a négy török tiszt megszökött szálláshelyéről. Budapestre, majd onnan Bukarestbe utaztak vonattal, ahonnan képeslapot írtak Sommer Emilnek, a magyar honvédelmi miniszternek, valamint a közös hadügyminiszternek, megköszönve vendégszeretetüket. Romániából visszatérhettek Konstantinápolyba. Valószínűleg a magyar belügyminisztertől kapott hamis útlevelemmel és civilben lépték át a határt, tehát a magyar kormány tudtával és beleegyezésével.⁶⁷ Március 2-án két újabb török tiszt szökött meg Kaposvárról.⁶⁸

1912 decemberében és 1913 januárjában a kaposváriak közül két török közkatoná elhunyt még a harctéren szerzett betegségben. Magyar katonazenekar részvétele mellett, katonai pompával temették el őket a kaposvári keleti temetőben.⁶⁹

Előfordult olyan eset április 7-én, hogy az egyik török katona egy zsúfolt kaposvári kocsmában ittasan kötekedett, mire az ott lévők fejbeszúrták. Ezek után rendelte el az ezredparancsnok, hogy az internáltak csak kísérő katona társaságában léphetnek be a mulatóhelyekre.⁷⁰

Ungváron a 66. közös gyalogezred laktanyájában szállásoltak el 11 tisztet és 200 katonát. Hivatalosan addig maradtak volna, amíg a török konzulátus intézkedik sorsukról.⁷¹

Lőcsére 1912. november 4-én érkezett 10 tiszt és 200 katona Szabadkáról. Szállásuk a császári és királyi 85. gyalogezred kaszárnyája volt. A török tisztek a legénységgel egyetemben szabadon járhattak Lőcse területén. Természetesen itt is előfordultak szökdősések és elkóborlás a város környékén, de az ilyen egyéneket letartóztatták és szigorú őrizet alatt tartva a továbbiakban korlátozták kijárásukat.⁷²

Sajnos a Monarchia többi állomáshelyén fogvatartottakra vonatkozóan semmiféle konkrét adat nem lelhető fel. Reichenbergben valószínűleg a 74., vagy a 94. közös gyalogezrednél, Josefstadtban a 94., vagy a 98. gyalogezrednél, Znaimban pedig a 99. gyalogezrednél szállásolták el az internált török katonákat.

Az internálási állomásokon a tisztek rendfokozattól függően kaptak szálláspénzt és bútorbért, mely hadnagytól őrnagyig 48 és 104 korona között változott.⁷³

A magyar pénzügyminiszter 1913. április 4-én engedélyezte, hogy a boszniai Limito szivarkadohányt a Magyarország területére menekült török katonaság számára a közös

⁶⁶ *Militärische Rundschau*, 1. Februar 1913. Nr. 6., 13. o.

⁶⁷ *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2743.sz. tanulmány, 7., 13. o.

⁶⁸ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 18667.

⁶⁹ *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2743. sz. tanulmány, 8. o.

⁷⁰ *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2743. sz. tanulmány, 13. o.

⁷¹ *Gelencsér Sándor*: Török katonai emigrációs tábor Ungváron 1912. XI. 4 – 1913. VII. 4-ig. HL Tgy. 2836/a., 1. o.

⁷² Uo. 2836/b., 1. o.

⁷³ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 27206.

hadseregbeli csapatokra nézve előírt feltételek mellett a budapesti Magyar Királyi Központi Dohányáruraktárból kiszolgáltassák. A havi kiszabat ebből a szivarkából fejenként 60 gramm, és 8 darab volt.⁷⁴

Egy 1913. május 22-i keltezésű hadügyminiszteri összesítés a Monarchia területén tartózkodó törököket különböző kategóriákba sorolta. Az elsőbe a Metalkánál átlépettek tartoztak; a másodikba a montenegrói és szerb hadifogságból megszököttek, őket Kaposváron és Znaimban helyezték el. A harmadik kategóriát a Josefstadtban internált 9 fő dezertőr alkotta. A szárazföldi háborúra vonatkozó hágai konvenció értelmében az első ponthoz tartozók Törökországnak voltak átadandók; a második pont alattiak szintén, azonban ha kérték, valamelyik balkáni országnak; a harmadik kategóriát képezők pedig a szerbeknek. Az utóbbiak ügyében a szerb követség reklamált. A szarajevói tüzérszertárban lévő, az átlépéskor elkobzott fegyvereket szárazföldi úton Constanțăba, majd onnan tengeren Konstantinápolyba tervezték szállítani.⁷⁵

A török katonák közül a dunai birodalomban való tartózkodásuk ideje alatt összesen 23 fő hunyt el: Reichenbergben 2 fő a 60. gyalogezredből; Josefstadtban 3 fő a 60. gyalogezredből, és 1 fő a 18. gyalogezredből; Znaimban 5 fő a 60. ezredből; Miskolcon 2 fő a 60. ezredből; Lőcsén 1 fő a 60. ezredből és 1 fő a 13. határszázadból, valamint 1 fő erődőtűzér; Kaposváron 2 fő a 60. ezredből. A kaposváriak közül 4 fő a 60. ezredből, valamint a miskolciak közül 1 fő ugyanazon ezred kötelékéből Budapesten hunyt el.⁷⁶

Az 1913 május végén tartott összeírás szerint az egyes állomásokon az internáltak száma a következő volt: Znaimban a metalkaiak közül 12 tiszt (1 őrnagy, 1 alőrnagy, 1 altörzsorvos, 5 százados, 1 főorvos, 2 hadnagy, 1 imám), 203 fő legénység, ezen kívül még 31 fő legénységi állományú szökött hadifogoly; Reichenbergben 9 tiszt (2 százados gyógyszerész, 2 főhadnagy, 5 hadnagy), 198 fő legénység; Josefstadtban: a metalkaiak közül 5 tiszt (1 százados, 3 főhadnagy, 1 hadnagy) és 366 fő legénység; Kaposváron 7 tiszt (1 százados, 3 főhadnagy, 1 hadnagy, 1 imám, 1 karmester) és 200 katona, ezenkívül 54 fő legénységi állományú szökött hadifogoly; Ungváron 10 tiszt (4 hadnagy, 4 főhadnagy, 2 százados) és 200 főnyi legénység; Miskolcon 4 tiszt (1 százados, 1 főhadnagy, 2 hadnagy) és 155 fő közkatona; Lőcsén 9 tiszt (1 főhadnagy, 8 hadnagy) és 195 fő legénység tartózkodott.⁷⁷

A török katonák hazaszállítása

Az első Balkán-háborút az 1913. május 30-án Londonban megkötött béke zárta le. Ezzel a dunai birodalom számára lehetővé vált az internálás megszüntetése. A bécsi hadügyminisztérium képviselői június első napjaiban szóban tárgyaltak a külügyminisztérium és a török követség illetékeseivel a török foglyok hazaszállításáról. Akkor úgy tervezték, hogy azon hónap 18-án már sor kerülhet az indulásra.⁷⁸

⁷⁴ KAW KM 1913. 12 A. 85-1.

⁷⁵ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 35549.

⁷⁶ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 51322.

⁷⁷ Uo. Nr. 36520.

⁷⁸ KAW MKSM 1913. 69-5/11 ad.

A hadügyminiszter június 25-én részletes útmutatást adott ki a Monarchia területén internált császári török hadseregbe tartozók hazaszállításáról: az utaztatás Fiuméből (Rijeka) Konstantinápolyba a minisztérium által kijelölt gőzhajón történik. Az egyes internálási helyekről Fiuméig minden egyes transzport mellé kíséretül egy tábori öltözetű és felfegyverzett, 1–1 tisztből, 3–5 altisztből és 10–20 katonából álló különítmény rendelendő ki az állomások állományából, az ott lévő törökök számától függően. A hajóút ideje alatt az internált török tiszték rangidőse, Izmail Hakki bin Hasszan őrnagy a parancsnok. A Fiumébe beérkező szállítmányokat az ottani katonai állomásparancsnokság veszi át, és azonnal behajózza. Minden Metalkánál átlépett katonát, valamint a Znaimban és Kaposváron őrzött megszökött hadifoglyokat haza kell szállítani. Néhány török katona kérelmének, hogy közvetlenül hazájukba vigyék, illetve engedjék el őket, nem adtak helyt Bécsben. Ugyanez volt érvényes azokra is, akik a bosznia-hercegovinai letelepedést akarták elnyerni. Akik Boszniában lévő családjukhoz történő szállításukat kérelmezték (Josefstadt, Lőcse), szintén csatlakoznak a Törökországba szállítandókhoz. A gyógyintézetekben maradó, nem szállítható katonákról összesítés terjesztendő fel a minisztériumba. Az elhunytak hagyatékát a Fiumébe érkezés után az egyes kísérő osztagok parancsnokai elismervény ellenében Izmail Hakki őrnagynak adják át. A Josefstadtban található 9 dezertőrrel és az ugyanott 355–359. sorszám alatt nyilvántartott polgári személyekről, akiket nem visznek hazájukba, külön szabályozást adnak ki. A török tiszték július végéig kapják havidíjukat, a legénység élelmezését, bérezését a Hakki őrnagynak való átadásukig számítják. A szállítás alatt az ellátás természetben történik és menetpótdíj jár. A hadianyagot a császári török kormány rendelkezésére bocsátják. Értésére kell adni minden török tisztnek, hogy a tulajdonukat képező lovaikért pénzbeli kártérítést követelő beadványaikat a saját kormányuknak nyújtásuk be.⁷⁹

Az utolsó összesítés az internáltakról és a számba jöhető kísérőkről június 9-i keltezéssel maradt fenn. Eszerint Reichenbergben 9 tiszt, 197 fő (kísérőként 1 tiszt, 3 altiszt, 12 közkatona); Josefstadtban 5 tiszt, 354 fő (kísérőként 1 tiszt, 5 altiszt és 20 fő legénység); Znaimban 12 tiszt, 235 fő (kíséretként 1 tiszt, 3 altiszt, 14 katona); Lőcsén 9 tiszt, 197 fő (1 tiszt, 3 altiszt és 12 közlegény kísérő); Miskolcon 4 tiszt, 155 fő (kísérőként 1 tiszt, 3 altiszt, 10 fő legénység); Ungváron 10 tiszt, 200 fő (1 tiszt, 3 altiszt, 12 katona, mint kísérő); Kaposváron 9 tiszt, 251 fő (kísérőként 1 tiszt, 4 altiszt és 16 katona) tartózkodott. Összesen 58 török tiszt és 1 589 katona, valamint a kíséretként beosztott 7 tiszt, 24 altiszt és 96 katona alkotta az egyes állomásokról elszállítandókat. Az internáltak tengeren való hazaszállítását 3 osztrák-magyar tisztnek, 10 altisztnek és 42 közkatonának kellett felügyelnie.⁸⁰

Egy június 30-án kiadott miniszteri rendelkezés leszögezte: a Josefstadtban tartózkodó internáltak között van 9 szerb nemzetiségű török katona, akik a Balkán-háború kezdetén csapattestüktől Görögországba szöktek, feltartóztatásuk után Zágrábból a metalkaiakkal együtt Josefstadtba vitték őket. E 9 főt július 5-én Zimonyban (Zemun) át kell adni a szerbeknek, akik majd hazajuttatják őket.⁸¹

⁷⁹ KAW MKSM 1913. 69-5/11-2.

⁸⁰ KAW KM 1913. 5 A./E.B. 27-18.

⁸¹ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 46129.

A Lőcsén internáltak közül 1913 februárjában kilencen kérvényt nyújtottak be, hogy a balkáni eseményeket lezáró béke megkötése után Szarajevóban telepedhessenek le.⁸² Ennek ismeretében nem csodálkozhatunk, ha a hazaszállítás előtt majdnem minden állomáson előfordult szökés. Miskolcon két macedón származású katona szökött meg társaitól, akik le is maradtak a transzportról, őket néhány nappal később Belgrádban a szerbeknek adták át.⁸³

Július 3-án Kaposváron négy macedón származású török katona szökött meg, akiket lakossági bejelentés alapján rövid hajtóvadászat után fogtak el a katonai hatóságok. A török és szerb konzullal folytatott tárgyalás után július 12-én vonaton Zimonyba vitték a szökevényeket és ott átadták egy szerb összekötő határtisztnek.⁸⁴

A törökök utaztatása az Adriáig az előre meghatározott menetrend szerint zajlott le. Lőcséről július 3-án délután 5-kor indult a különvonat Kassa–Miskolc–Budapest–Fiume útvonalon.⁸⁵ Ungvárról július 4-én 11 óra 7 perckor indult az ottani különvonat, szintén a Miskolc–Budapest–Fiume útvonalon.⁸⁶ A miskolci tiszai pályaudvarról 4-én 12 óra 50 perckor indult a törököket szállító vonat.⁸⁷

Július 4-én Kaposváron a 44. gyalogezred tisztikara búcsúebédet adott az eltávozó törökök tiszteletére, kiosztották nekik azokat az összegeket is, amelyek a gyűjtésből folytak be. Oskar Wermescher főhadnagy kísérte őket 20 katonával Fiuméig.⁸⁸

A korabeli laptudósítás szerint Bécsbe július 3-án este 9 órakor érkezett a több mint 800 török katonát Reichenbergből és Znaimból, illetve Josefstadtból szállító szerelvény.⁸⁹

A fiumei helyőrség teljes díszben és zenével fogadta a beérkezőket. Az Adria Hajózási Társaságtól bérelt BÁRÓ FEJÉRVÁRY gőzös, fedélzetén 57 tiszttel és 1 581 katonával július 5-én 11 órakor indult el Konstantinápoly felé. A hajónak a török fővárosig nem volt szabad kikötnie. Az utazás ideje alatt 4 altiszt és 20 közlegény 6 óras váltásban vigyázta a szállítottak nyugalját és a fegyelmet.⁹⁰

A Monarchia területére menekült török katonák internálásának összes költsége mintegy 800 000 korona volt, ami a közös hadügyminisztérium számláját terhelte.⁹¹ A török lovak eltartása 51 688 koronát emésztett fel. A dunai birodalom mindkét összegre bejelentette igényét a Portánál.⁹²

Összegzés

⁸² Uo. Nr.10315.

⁸³ *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2836. sz. tanulmány, 5. o.

⁸⁴ Uo. 2743. sz. tanulmány, 14., 17. o.

⁸⁵ Uo. 2836/b. sz. tanulmány, 1. o.

⁸⁶ *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2836/a. sz. tanulmány, 1. o.

⁸⁷ Uo. 2836. sz. tanulmány, 3. o.

⁸⁸ Uo. 2743. sz. tanulmány, 9., 16. o.

⁸⁹ *Militärische Rundschau*, 4. Juli 1913. Nr. 91., 5. o.

⁹⁰ *Gelencsér*: i. m. HL Tgy. 2743. sz. tanulmány, 11–13. o.; HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 49643.

⁹¹ HHStA Ministerium des Äussern, Administrative Registratur F 36 38. doboz Nr. 26806.

⁹² Uo. Nr. 15911.

A török birodalom katonáinak önként vállalt fogsága több mint 8 hónapig tartott. A dunai birodalom szigorúan tartotta magát a nemzetközi egyezmények rendelkezéseihez, annak szellemében, korrektül járt el a területére tévedt idegen katonasággal szemben. Bizonyos fajta rokonszenv is kialakult az őrzők és őrzöttek között, a kényszerű együttélés során a határokon belül minden mozgásszabadságot megadtak a török katonáknak. Az internálás egyben főpróbája is volt a központi és a helyi katonai hatóságok gyors és hatékony együttműködésének, hiszen napok alatt kellett dönteni és megszervezni mindent. Ez a jelentéktelennek tűnő kis epizód eltörpült ugyan a Balkánon zajló fontos események és a Monarchia ezzel összefüggésben tett katonai lépései mellett, de az abban közreműködőket (pl. a hét helyőrség parancsnokát) nap mint nap újabb feladatok elé állította; ezenkívül a hagyományos török – osztrák-magyar jó viszony elmélyüléséhez is vezetett. A Monarchia végeredményben nem járt rosszul a menekültek befogadásával. Az első világháború előestéjén a németek mellett jelentős befolyásra tett szert az Oszmán Birodalom katonapolitikájának alakításában, hadiipara jelentős török megrendeléseket kapott. Mindezek egyenes következménye volt Törökország központi hatalmakhoz történt csatlakozása 1914 őszén.